

Branko Erdeljac
Hrvatska radiotelevizija, Zagreb

Lektorsko–korektorski pogled na oraćunalnjivanje (kompjutorizaciju) tiskarstva

Autor opisuje teškoće na koje nailazi kao lektor i korektor otkad su u tiskarstvo uvedena računala.

S nazivom elektroničko računalo — kompjutor prvi put sam se kao lektor susreo ranih 70-ih godina. Tada je u Zagrebu održano savjetovanje o temi »Uvođenje elektroničkih računala u zdravstvo«. Radovi su objavljeni u četiri knjige. Nazivlje je dakako bilo vrlo neujednačeno, a većina je naziva ostala na engleskome. Obratio sam se za pomoć prof. Josipu Siliću. Nikada neću zaboraviti njegove proročanske riječi: »Odmah moramo početi stvarati svoje računalno nazivlje. Možda će neki nazivi u početku ljudima biti smiješni — npr. 'ubac' i 'izbac', ali s vremenom će se naviknuti. Ne učinimo li to sada, nikad se nećemo osloboditi engleskoga nazivlja.«

Korektorsko početno iskustvo bilo je još gore. Knjiga od 400 stranica bila je složena bez dijakritičkih znakova! Upisao sam ih ručno na tisuće. To se ponovilo još dvaput, a onda su i oni u tiskari vjerojatno ručno upisivali jer sam naišao na pogreške tipa kucića umjesto kućica.

Brzo sam uočio osnovni problem: *sve što iskače iz okvira engleskog jezika stvara teškoće.*

Nema opačine koju vam može prirediti računalno tiskarstvo a da je ja nisam iskusio. Navest ću nekoliko primjera.

Dobijem prve otiske (špalte; danas su to ispisi ili printovi) u obliku 30-metarskog koluta sjajnog papira. Rezuckam ga na prihvatljivu dužinu, ali svaki se takav odrezak opet namotava pa ga moraš ravnati, lijepiti, pritiskati... Koliko izgubljenih sati!

Papir je sjajan, mastan. Isprobavam razne pisaljke. Neki flomasteri ipak ostavljaju trag, ali se boja polako suši pa kako pomičem ruku, na ispisu ostaju samo mrlje.

Kao lektor i korektor surađivao sam na nizu Akademijinih knjiga. Posao mi je bio upola lakši kad je urednik bio akademik Milan Moguš.

Drugi put dobijem ispis s kojega pri pomicanju ruke slova jednostavno nestaju.

Ispisi su često ispremiješani, nenumerirani ili složeni obrnutim redom — opet izgubljeni sati, a još nisam ni počeo pravo raditi. Da se zbog propuha listovi razlete, nikad ih više ne bih uspio složiti pa ih sâm numeriram.

Cijele su stranice složene kurzivom gdje treba biti obično pismo i obrnuto. I u ostalim vrstama pisama vlada potpuna zbrka. Npr. u boldu pojedina su slova svijetla, a u kurzivu ravna.

Nevjerojatno je da u 90% tiskara ne možete dobiti najobičniji kratkosilazni naglasak (˘). Upisivačice redovito stave kratkouzlazni (˘), »jer onaj drugi nemaju«. Ja ih onda redovito pitam: »Biste li u priznanici napisali da dugujete 9 tisuća umjesto 5 tisuća jer nemate brojku 5?«

U knjizi s 1700 bilježaka autor je ispustio nekoliko bilježaka. Kompjutor ne trpi prazninu, nego automatski pomiče sve bilješke za odgovarajući broj mjesta. Za mene to znači više od tisuću dodatnih ispravaka. U klasičnom se tiskarstvu samo ubace bilješke koje nedostaju.

Za knjigu do koje mi je bilo posebno stalo došao sam provjeriti zadnja tri ispravka. Usput sam prelistavao stranice već spremne za tisak. Zaprepašten sam ustanovio da umjesto U vezi piše V vezi, umjesto Uglavnom piše Vglavnom i tako na stotine riječi. Dovoljna je bila nečija pogrešna naredba i sva velika slova U pretvorena su u veliko V!

U jednoj čitanci potpisao sam da su sve stranice bez pogrešaka. Prije drugog izdanja zamolio me autor da ponovno pregledam knjigu ne bih li uočio kakvu pogrešku. Zaprepastio sam se: dva retka s prethodne stranice ponovljena su na sljedećoj stranici, nedostaju početna slova, rubnice su pomaknute na neodgovarajuća mjesta...

U knjizi, pravom dragulju naše kulture, usred riječi na str. 55. upada nekoliko rečenica sa str. 190, slijedi ostatak one prekinute riječi. I tako još na nekoliko mjesta. Tko mi jamči da se to neće dogoditi i u konačnom otisku?

U ispisima filmova na TV-u više od 10 godina nije bilo velikih slova Č, Ž, Š. Na ekranu upisivačičina kompjutora jesu doduše velika slova, ali na ispisu nisu. Jednostavno, moram vjerovati prevoditelju. Ali često nastane petlja pa upisivačica mora prepisati 20-ak titlova s mog ispisa. Ona na svoju ruku ne smije ništa mijenjati i dakako napiše španjolska, čazma ili žumberak.

Ima i smiješnih situacija. U jednom titlu pisalo je:

Đoko za oko, zub za zub.

Prekorio sam prevoditeljicu što piše prostote. No pokazalo se da je slovo Đ samo oznaka za početak kurziva (kosih slova) i na ekranu se vidi samo *oko za oko*. Katkad i novi prevoditelji misle da je takvo Đ pogreška pa ga prekrize. Upisivačica pomisli da ne žele kurzivna slova pa napiše obična.

Umjesto ručnog utilavljanja danas je moguće suvremeno tajmkodiranje. Ali događa se i bez prevoditeljeve pogreške da kompjutor preskoči i više od 70 titlova. A to onda znači ili ručno upisivanje titlova i njihovih vremena ili ponovni transfer.

Svojedobno sam pročitao u novinama da je s pojavom osobnih računala odzvonilo lektorima i korektorima. Priznajem, zazeblu me oko srca. Autor na osobnom računalu napiše tekst, preda disketu i gotovo. Ubrzo sam uvidio da to možda vrijedi u Engleskoj. Ali kod nas?

Ideju za članak dobio sam korigirajući upravo ovaj broj »Suvremene lingvistike«. 90% članaka autori su napisali na osobnom računalu, priložili diskete. Moj bi posao trebao biti da pročitam ispis, nadem kakvu sitnu pogrešku (autori su sve sami vrsni lingvisti!) i gotov posao bez pol muke. Nema mučnog uspo-ređivanja rukopisa i otiska kao u klasičnoj korekturi (tj. ne bi ga trebalo biti). Nu vraga! Sve sam članke morao čitati kao klasičnu korekturu, a to su tri čita-nja: prvo pogledam rukopis, pa ispis i onda još jednom ispis jer pri pomicanju oka s rukopisa na ispis lako nešto promakne.

Problem je u tome što diskete autorskih PC-ja najčešće nisu kompatibilne s računalima u tiskari.

Evo primjera iz »Suvremene lingvistike«.

(R. M.) Članak na engleskome! Tu neće biti problema. Prevareno očekiva-nje! Piše H—, R—, O—, V—, P—, T—, Kw—, Ch—, +wy—, ++wm—, +mv—, a treba da piše: H^h—, R^r—, O^o—, V^v—, P^p—, T^t—, K^w, C^h—, *wy—, **wm—, *mw—. Nekad je pravopis razlikovao crtu i crticu (danas su to crtica i spojnica). Umjesto toga računala su nam donijela crturinu, crtu i crticu. Npr. treba da piše ovako:

crno—
—bijeli film.

Na većini računala ne možete uopće dobiti crticu na početku retka ili even-tualno dobijete crtu:

crno—
—bijeli film.

Ako baš inzistiram na crtici na početku (jer ne postoji crnobijela boja), pri konačnom oblikovanju teksta riječ bijelo nije više na početku retka i sad piše crno— —bijeli film!

O pisanju podignutih i spuštenih brojaka u formulama često možete samo sanjati. Katkad ne mogu dobiti ni najobičniji km². U medicinskoj knjizi s više autora jedni su pisali vitamin B₆, a drugi vitamin B6. Urednik me uvjerava da je tako samo na autorskom ispisu i da će sve biti u redu, ali kad knjiga izađe, sve se neujednačenosti svale na korektora.

Nisam želio navoditi imena jer ja autore ni za što ne optužujem — ja govo-rim o neprilagodnosti potencijalno vrlo korisne tehnike hrvatskomu jeziku. No u ovom slučaju moram navesti ime. Kad već nema pravo englesko ime, da ga bar piše sa ch, ali ne, on baš zapeo za ć. Rezultat: deset puta piše u ispisu Matasovi>. Umjesto aPna piše apna, a umjesto KP dvaput piše K_̄. Sad je jasno zašto opet moram čitati kao klasičnu korekturu. Da sam čitao samo iz glave, kako bih uočio ove pogreške? Znakovi > i < jednostavno su išezli. Umjesto poètes piše počtes.

Nisam siguran mogu li se riječi *could* i *sound* uopće rastavljati, a piše ovako: *co-uld* i *so-und*. Njemačka riječ *Lateini-schen* rastavljena je *Lateinis-chen*. (Hrvatsko *lj* i *nj* redovito se rastavljaju, npr. *kon-janik*, *zempl-ja*, a često se vidi *k-ruh*, *kr-uh* ili *radi-o*. Ako ne ispravite, često tako i ostane, a ako ispravite, opet ne pomaže, jer će ispraviti označeno, ali će napraviti nove pogreške u rastavljanju.)

(A. G.) Više riječi koje su u rukopisu napisane kurzivom složeno je potpuno ili djelomično običnim slovima. Umjesto 'gledao' i 'sazrijevaó' piše *gledao* i *sazrijevaó*. Umjesto *mleo* — *mleo*. Umjesto " piše ».

(M. B.) Umjesto Španjolska piše *cpanjolska*, umjesto [piše Š, umjesto] piše Ć. Umjesto Čini se stoji »ini se. U rukopisu je *N_A*, *NG_A*, *N_D*, a u ispisu *NA*, *NGA*, *ND*. Dva puta piše » ', a treba » «.

(N. P.) Umjesto (mirisni) piše samo (). Umjesto *Wstep* piše *Wstp*. Poljska slova *ł*, *ś*, *ę* složena su svijetlim kurzivom, iako se nalaze u riječima koje su trebale biti otisnute boldom.

(J. V.) Umjesto *ě* piše *è*, umjesto *Bylloftinacz* piše *Byllo!tinacz*. Umjesto *umilenstvom* piše *umilenstvom*, a mjesto *pridavańa* stoji *pridavana*. Umjesto (*ł* — *łh*) piše (*'* — *'h*, mjesto *ł*, *ń* piše *ł*, *ç*, triput nedostaje znak *>*, umjesto *g* piše *g*, a umjesto *y* stoji *y*.

(B. F.) U njemačkom umjesto *daß* stoji *da* (dvaput).

(M. L.) Umjesto *č* piše *č*, *vùra* je *vora*, *vùr* — *včr*, *bøk* — *bčk*, *bòga* — *bíga*, *ł* — *ł* (šest puta). Njemačka riječ *Jahr-hunderts* rastavljena je *Ja-hrhunderts*. Jedanaest riječi treba biti obično, a složeno je kurzivom. U tekstu izričito piše da treba staviti okomitu crticu, a više od sto puta otisnut je apostrof!

(M. Z.) Slovo *ž* 120 puta složeno je iz kurziva *premda* su te riječi složene običnim pismom. Četiri puta slovo *š* je složeno boldom u običnom pismu.

Umjesto *Čuje* piše *đuje*, umjesto *stàra* piše *sta"ra*, umjesto *bijèla* piše *bij'la*. Mjesto *Živković* piše *óivković*, umjesto *Školske* stoji *ékolske*, umjesto *ŠK êK*, mjesto *Zürich* stoji *ZYrich*, a umjesto *Słownik* piše *Sl'ownik*.

(V. R.) 83 puta složen je razmak između prethodnog slova i slova *ł* (npr. *nac łin*). Umjesto *VAŽNI* piše *VAŽNI*. Tri puta piše *n* mjesto *ń*, *Frańo* mjesto *Frańo*.

(A. N.) Umjesto *München* piše *M<nchen*, umjesto *später* — *spčter*, mjesto *März* stoji *Mčrz*, umjesto *Kirchenbücher* piše *Kirchenb>cher*, mjesto *Übersicht* stoji *bersicht*, *für* je *f>r*. Dva puta umjesto *Torresani's* piše *Torresanys*.

(D. M.) Umjesto *kao* *i*, *općí*, *Još* *i*, *nisu* *i*, *postićí*, riječi, *bliži*, *njima* *i*, pokušavajući, *naćí* piše: *kao* *I*, *općI*, *Još* *I*, *nisu* *I*, *postićI*, riječI, *bližI*, *njima* *I*, pokušavajućI, *naćI*.

(R. F.–A. M.) Umjesto *ь*, *ю*, *я* piše *q*, *x*, *w*. Pet puta umjesto — piše *à*.

(M. M.–M.) Umjesto *Žumberku* piše *Ćumberku*, *Čiovo* je *Eiovo*, *južna* — *jućna*, *možemo* — *moćemo*, množine — množine, *može* — *moće*, osam puta umjesto *ž*. rod stoji *ć*. rod, ženski je *ćenski*, *Šolti* — *colti*, *ČR* je *ER*, *obilježje* — *obilječje*, *Ložišća* su *Loćišća*, *Komiža* je *Komića*, *Čakavian* — *Eakavian*.

(Lj. K.) U riječima *što*, *škarje*, *šarovito* i *šaren* prvo je slovo obično, a ostala su kosa.

(D. M.) Desetak puta umjesto *ń* piše *ñ*, umjesto *ь* piše *ü*, mjesto *vičnoga*, vječnomu piše *2vičnoga*, vječnomu², a umjesto *gn* stoji *2gn2*. Umjesto slova *f* piše?

Najnoviji izum — skeniranje — donio mi je dodatne muke. Ako korektor ne zna strani jezik skeniranog rječnika, teško će uočiti propuštene pogreške.

Evo pogrešaka samo s jedne stranice. Umjesto *río* piše *ráo*, mjesto *días* stoji *dáas*, *abrír* je *abrír*, *carta* postaje *carla*, umjesto *creído* piše *creido*, mjesto *čišćenje* stoji *čišćenje*, *rn* očitava kao *m* itd.

Često sam radio kazala imena kad bih dobio konačni prijelom knjige. Vrlo mučan posao! Onda su me uvjeravali da to računalo *sámo* obavi u tren oka. Ja ipak idem provjeriti. Svako šugavo, tj. neenglesko slovo izbezumi računalo i ono takva imena svrsta na kraj popisa. Ništa od abecede, ništa od kazala.

Na svaku od navedenih teškoća gorko sam se potužio tiskarima. Odgovor je uvijek bio: »To se sve da srediti.« Pa počnite već jednom, gospodo kompjuteraši!

<p>HR-1</p> <p>07.45 TV raspored 07.50 TV kalendar 08.00 Vijesti 08.10 PROGRAM ZA DJECU I MLADEŽ 08.10 Power Rangers 08.30 Srebrni pastuh 08.55 Ulica Sezam 09.55 Što mi se to događa? 10.55 Iz arhiva 12.00 Dnevnik 12.20 Hrvatski spomenar 12.35 Poljoprivredni savjetnik 13.10 Spremačica 14.45 Dokumentarni film 15.20 Paranormalni svijet Paula McKenne 15.50 Brilljanteen 16.45 Vijesti 16.50 Čuda što ih je stvorio čovjek: Kolosej i Kremlj 17.20 Čuda prirode: Serengenti i Himalaja 17.50 Mount Royal 18.45 Prava priča o ... 19.10 U početku</p>	<p>HR-2</p> <p>09.00 TV raspored 09.05 TV kalendar 09.15 Esmeralda 12.50 REPRIZA CRNO-BIJELOG U BOJI 14.20 THEATRON: 16.20 Jenny 17.50 Obzorja divljine 18.20 Sa Zagrebačkim 19.20 Crtani film 19.30 Dnevnik 20.10 Triler: Brahms 21.15 Zlatni Gong 22.10 Na pragu smrti - katastrofe 22.00 A sada, svijet zabave 07.20 TV raspored 07.25 HIT DEPO (R)</p>	<p>serija (9/12) PalčiDe je graDevinskoj inspekciji prijavio zavidni susjed Vilko da su bez dopuštenja za prošernje srušili svoju staru kuću/Na podignute kredite - rastu kamrate, a nevolje se povećavaju nenadanom blešću baka Agneze. Ni u Zvonkovo obitelji stvari ne stoje bolje. Lela je vidjela sina Svena u društvu narkomana...</p> <p>20.45 Nezaštićena 22.25 Filmski izbornik 22.35 Motrišta 23.05 NOĆNA STRAŽA 23.10 PONOĆNA 01.40 Frasier 02.05 Sakrij se i vrišti</p>	<p>10.55 Planica: Svjetski kup u ski letovima 13.30 Sportska snimka 14.20 TOP DJ MAG (R) 15.20 Fatamorgana 15.55 Stolni tenis: ITTF 16.55 Stolni tenis: ITTF 17.55 Split: Finale Kupa 19.30 Hrvatski glazbeni program 20.10 Kućni ljubimci 20.55 Španjolska 22.45 Sport 23.00 Stolni tenis: - NAPOMENA: 10.55 Rukomet (Z): Rusija - Hrvatska</p> <p>OTV</p> <p>08.30 TV prodaja 09.00 Samantha 13.10 TV raspored 13.15 OTV izlog 13.25 TV prodaja 14.25 Alternativa 15.10 OTV izlog 15.20 Samoborska</p> <p>kronika 16.00 Večernja škola 17.30 TV raspored 17.35 Zagrijaj ljepote 18.30 Serbus Zagreb 19.00 TV raspored 19.05 Zovi, samo zovi 20.20 TV prodaja 20.30 Top 10 20.00 Audicija 21.00 Spael me 22.50 TV prodaja</p>
--	---	---	---

Slika 1. TV program u jednom dnevnom listu

CONSUELO:
Buenos días, mamá. (TERESA IMPACTADA LA MIRA BOQUIABIERTA) "¿Ya te sientes bien?"
(ACOMODA LA CHAROLA EN LA CAMA) "¿Dormiste bien?" (SE SIENTA) (ACORDES) (TERESA
MIRANDOLA FIJAMENTE DEJA CAER EL TELEFONO)

ARRECIAN ACORDES. CORTE A COMERCIALES.

CONTINUA MISMA ESCENA. MUSICA TENSION DE FONDO. ENFOQUE AL TELEFONO SOBRE LA
CAMA.

CARLOS:
(VOZ OFF PROVENIENTE DEL TELEFONO) Mamá. Mamá. "¿Qué pasa?, contéstame." (ENFOQUE
A CONSUELO SENTADA, TOMA EL TELEFONO Y CONTESTA)

consuelo:
Mamá no se siente bien, te llamaré después. (CORTA COMUNICACION Y DEJA EL
TELEFONO EN SU LUGAR) (LA CAMARA ABRE ENFOCANDO A TERESA SENTADA EN LA CAMA)

teresa:
"¿Tú? ¿Tú Consuelo?"

consuelo:
Claro que soy yo. "¿Por qué te extraña? Siempre te he traído el desayuno." (TERESA
NIEGA) Mamá "¿por qué no me dices que me echaste de menos mientras estuve de
viaje? Dijo. Yo sí, que me quieres, mamá."

teresa:
(MOLESTA) Vete, vete, no te quiero ver.

consuelo:
Pero mamá...

Slika 2. Prošavši kroz računalo, i španjolski je obolio od »kompjutorske bolesti«

22	Vapimo za odmorom. Organizam mora izlu`iti svoje otrove.	9	Onda, tko jest? -Ne znam. Bilo tko! -Slu`ajno? -Jest, slu`ajno!
23	Sutra ju biti sasvim gol. A vi? Kako jete provesti ova 3 dana?	10	Je li Fichet slu`ajno bio u mrtva`nici?
24	Idem doma, u Niort, prefektura Deux Sèvres. Znete li gdje je to?	11	I odijelo?... I hotel? A sad ve} i u`enici!?
25	Potprefektura: Maine, Bressuire i Partenay.	12	Je li slu`ajno da je svaki put sve bli`e? -Molim te, smiri se!
26	Hladite li se, g'o direktorice? -Ovo mi grije srce, g. Drain.	13	Ni ja nemam `eli`ne `ivce! Sve je se razjasniti.
27	Jo{ se osjeti miris zemlje. (Moje zemlje!)	14	U `ivotu nema `uda... Na `alost! -Svaki put kad zatvorim o`i,
28	Dra`esna stvar`ica. Ali uza sve ove oborine,	15	`ini mi se da ga vidim kako ulazi. -Hoje{ li u{utjeti!?
29	dra`i mi je moj stari ki{obran. -Da ste kod mene,	16	Zacijelo je sad ve} u divnom stanju. -Da... Ako je mrtav!
30	umjesto ru`nog, crnog ki{obrana, nosili biste slamnati sombrero,	17	Slu{aj, Christina! U svom sam `ivotu ve} vi}ala mrtvace.
31	a odmoro provodili u mre`i za spavanje.	18	Michel je mrtav, doista mrtav! Ispru`i se i ni na {to ne misli,
32	Takvo {to ne prili`i jednom odgojitelju.		
33			

Slika 3. Mo`da računala nekome olakšavaju posao. A lektorima i korektorima?